

თბილისის მიდამოების ცყეები

საქართველოს ეროვნული ბოტანიკური ბაღი

ტექსტისა და ილუსტრაციების ავტორი: ბიოლ. მეცნ. დოქტორი ნ. ლაჩაშვილი

ბროშურა განკუთვნილია საშუალო სკოლების მე-7 - 9 კლასელებისათვის

თბილისი
2014

თბილისის მიდამოების ტყეები

შესავალი

ტყე ხემცენარეებისგან შექმნილი მცენარეულობაა. მისთვის დამახასიათებელია მკაფიოდ გამოხატული სამი იარუსი: ხეების (ხევნარი), ბუჩქებისა (ქვეტყე) და ბალახოვანი მცენარეების (ბალახოვანი საფარი) იარუსები. ზოგჯერ კარგადაა ჩამოყალიბებული ხავსების იარუსიც. განმსაზღვრელია ხევნარი, რომელიც ქმნის ტყისთვის დამახასიათებელ ეკოლოგიურ გარემოს შესაბამისი განათებით, მიკროკლიმატით, ნიადაგში ტენის შემცველობით და სხვა. ტყეში მოზარდი სხვა მცენარეები (ბუჩქები და ბალახები) შეგუებულია ამ გარემოში ცხოვრებას.

ტყეებს ხმელეთის საერთო ფართობის დაახლოებით 27% უკავია. ისინი ანტარქტიდის გარდა ყველა კონტინენტზეა. დედამიწაზე ტყეების დიდი მრავალფეროვნებაა. ტყეები ყველაზე ფართოდ გავრცელებულია ტროპიკულ და ზომიერ სარტყლებში, შედარებით მცირედ – ნახევრად მშრალი კლიმატის ზონებში.

ტყეებს დედამიწაზე ეკოლოგიური ბალანსის შენარჩუნებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ტყეები ჟანგბადს გაცილებით დიდი რაოდენობით გამოიმუშავენს, ვიდრე ბუჩქნარი

მთის ტყე (მცირე კავკასიონი)

და ბალახოვანი მცენარეულობა. ამიტომ ისინი დედამიწის ძირითადი “ფილტვებია”. ერთი ჰექტარი შერეული ტყე წელიწადში საშუალოდ 13-17 ტონა ნახშირორჟანგს შთანთქმავს და 10-15 ტონა ჟანგბადს გამოჰყოფს. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მდინარე ამაზონის აუზის ტყეები, რომელიც დედამიწის ჟანგბადის დაახლოებით 40%-ს აწარმოებს. ტყე ყველაზე მეტად ინარჩუნებს ნიადაგში ტენს, რაც წყაროებისა და ნაკადულების არსებობის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა. ის ხელს უწყობს მდინარეებში წყლის დონის შენარჩუნებას. ტყეს უდიდესი ნიადაგდაცვითი ფუნქცია აკისრია. ამ მხრივ მისი როლი სხვა მცენარეულობასთან შედარებით მნიშვნელოვნად დიდია. ტყეების გაჩეხვის შემდეგ იწყება ნიადაგის ეროზია; საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ნიადაგის ფენა შეიძლება რამდენიმე წელიწადში ჩამოირეცხოს. ასეთი პროცესები განსაკუთრებით სწრაფად ციცაბო ფერდობებზე მიმდინარეობს. ტყის გაჩეხვა მეწყრების წარმოქმნის ერთ-ერთი ძირითადი წინაპირობაა. ტყეში ყოველთვის შენარჩუნებულია განსხვავებუ-

ნატყევარი ეროზიული ფერდობები (მდ. ვერეს ხეობა)

ლი მიკროკლიმატი. ტყის შიგნით ტემპერატურა ყოველთვის უფრო დაბალია, ვიდრე მის გარეთ. ტყეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კლიმატის გლობალური ცვლილების ფონზე. ტყე, სხვა მცენარეულობისგან განსხვავებით, არეგულირებს ჰაერის მასების (ქარების) მოძრაობას.

გამორჩეულია ტყის მნიშვნელობა ადამიანის ცხოვრებაში. ტყეში ადამიანი მოიპოვებს სხვა-

დასხვა ნედლეულს. ადამიანი ხისგან ამზადებს სასოფლო-სამეურნეო და საყოფაცხოვრებო დანიშნულების იარაღს, ავეჯს, იყენებს მას მსუბუქ მრეწველობასა და სამშენებლო საქმეში. მერქანი კვლავაც რჩება ერთ-ერთ ძირითად სათბობად.

■ საქართველოს ტყეები

ტყეებს საქართველოს ტერიტორიის 35-40% უკავია. საქართველოს ტყეები დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ისინი ზღვის დონიდან დაწყებული 2500(2600) მ სიმაღლემდე მკვეთრად განსხვავებულ კლიმატურ ზონებშია გავრცელებული. ტყეები განვითარებულია როგორც ფერდობებზე, ისე ვაკეებსა და მდინარეთა ნაპირებზე.

ძირითადად გავრცელებულია ფოთლოვანი ტყეები, შედარებით მცირე ფართობები კი წიწვოვან ტყეებს უკავია. ფოთლოვან ტყეთაგან ყველაზე მეტ ფართობს მოიცავს წიფლნარები. ფართოდაა გავრცელებული ქართული მუხის ტყეებიც. მცირე ფართობები უკავია იმერული მუხისა და

ტყეში იზრდება მრავალი საკვები და სამკურნალო მცენარე. ტყეში მცხოვრებ ადამიანებისათვის ტყე როგორც მცენარეული, ისე ცხოველური საკვების ძირითადი წყაროა. ტყე დასვენებისა და მკურნალობის საუკეთესო ადგილია.

ჭოროხის მუხის კორომებს, ასევე ნაბლნარებსა და რცხილნარებს. სუბალპებში დამახასიათებელია ლიტვინოვის არყის ტანბრეცილი კორომები, მაღალმთის ნეკერჩხლისა და მაღალმთის მუხის ტყეები. მდინარეთა ტერასებზე ჭალის ტყეებია, რომლებიც ძირითადად შექმნილია მურყნის, ოფის, ვერხვისა და ჭალის, ანუ გრძელყუნწა მუხისაგან.

წიწვოვან ტყეთაგან ყველაზე ფართოდ გავრცელებულია ნაძვნარები, სოჭნარები და ფიჭვნარები. ფიჭვნარები, ძირითადად, კავკასიური ფიჭვისგანაა შექმნილი. აფხაზეთში შავი ზღვის სანაპირო ზოლში, ბიჭვინთისა და გაგრის მიდამოებში, ბიჭვინთის ფიჭვის კორომებია. განსა-

სუბალპური ტყე (მცირე კავკასიონი)

კუთრებით აღსანიშნავია უთხოვრის (ურთხმელის) ტყეები, რომლის ყველაზე დიდი კორომები მთელ დედამიწაზე კახეთში, ბანარას ხეობაშია შემორჩენილი.

მცირე ფართობებს მოიცავს, მაგრამ გამორჩეული ადგილი უკავია ე.წ. არიდულ მეჩხერ ტყეებს. ისინი საქართველოს ნახევრად მშრალი კლიმატის რეგიონებშია გავრცელებული. ასეთი

ტყეები ყველაზე უკეთ შემორჩენილია ივრის ზეგნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში (ვაშლოვანის ნაკრძალში). მათგან ძირითადია საკმლისხიანები და ღვიახები.

საქართველოს მთაგორიანი რელიეფის გამო, ტყეებს განსაკუთრებით დიდი როლი აკისრია მენყრებისა და ფერდობების ეროზიის შეჩერებაში.

არიდული მეჩხერი ტყე – საკმლისხიანი (ივრის ზეგანი)

თბილისის მიდამოების მცენარეულობის მიმოხილვა

თბილისის მიდამოები მოიცავს მდინარე მტკვრის აუზის იმ ნაწილს, რომელიც ვრცელდება სოფელ ძეგვიდან ფონიჭალა-რუსთავს შორის მონაკვეთამდე. თბილისის მიდამოებში თავს იყრის სხვადასხვა გეოგრაფიული ერთეულის დაბოლოებები. კერძოდ, ჩრდილოეთიდან თბილისის მიდამოებში შემოდის კავკასიონის ქედის უკიდურესი სამხრეთული განშტოება – საგურამო-იალნოს ქედი და კვერნაქის სერის აღმოსავლეთ ნაწილი (სხალტბის სერი), დასავლეთიდან – თრიალეთის ქედის აღმოსავლური დაბოლოებანი (სანკეპელასა და არმაზის, მსხალდიდ-ლისის, მთანმინდის, ნარიყალის, თაბორის, თელეთ-საყარაულოს ქედები), ხოლო აღმოსავლეთიდან – ივრის ზეგნის უკიდურესი ჩრდილო-დასავლეთური და დასავლეთური ნაწილი (ვაზიანი, თბილისის ზღვა და მისი მიმდებარე ტერიტორია და სხვა). სამხრეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით თბილისის მიდამოები მტკვარ-არაქსის დაბლობის უკიდურეს

მსხალდიდის ქედის მონაკვეთი

ჩრდილო-დასავლეთურ დაბოლოებას (ფონიჭალისა და კუმის-ნალასყურის ვაკეები) მოიცავს. თბილისის მიდამოებს გამოკვეთილი საზღვარი მხოლოდ ჩრდილოეთიდან და ჩრდილო-დასავლეთიდან აქვს, რომელსაც საგურამო-იალნოსა და სხალტბის ქედები ქმნის. სხვა მიმართულე-

სხალტვის სერის მონაკვეთი

ბით საზღვარი პირობითია. თბილისის მიდამოების სიმაღლე ზ.დ. 350 მ-დან 1875 მ-მდეა.

თბილისის მიდამოებში გამოიყოფა ორი კლიმატური ზონა: (1) არასაკმარისი დატენიანების კლიმატური ზონა, მშრალი ცხელი ზაფხულითა და რბილი ზამთრით, (2) ზომიერად ტენიანი კლიმატის ზონა ზომიერად თბილი ზაფხულითა და ზომიერად ცივი თოვლიანი ზამ-

თრით. პირველ ზონაში ატმოსფერული ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა 380-დან 550 მმ-მდეა, ხოლო მეორე ზონაში – 600-დან 800 მმ-მდე. გამორჩეულია საგურამოს ქედი, რომლის თხემურ ნაწილში ატმოსფერული ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა 1000-1200 მმ-ს აღწევს.

თბილისის მიდამოების მცენარეული საფარი მრავალფეროვანი და კონტრასტულია. ამ შედარებით პატარა ტერიტორიაზე გავრცელებულია სხვადასხვა ტიპის ტყე, ბუჩქნარი და სტეპი, აგრეთვე სუბალპური მდელოს, დამლაშებული მდელოს, უდაბნოსა და ქარბტენიანი ადგილსამყოფელოების მცენარეული თანასაზოგადოებანი. ამათ გარდა, არის კლდოვანი და ნაშალ-ლორლიანი ადგილსამყოფელოები მათთვის დამახასიათებელი მცენარეული საფრით. ყველაზე მეტი ფართობი უკავია ფოთლოვან ტყეებს, ბუჩქნარებსა და სტეპებს, რომლებიც ქმნის თბილისის მიდამოების ძირითად ლანდშაფტებს.

თბილისის მიდამოების ტყეები

წარსულში თბილისის მიდამოებში ტყეებს გაცილებით მეტი ფართობი ეკავა, ვიდრე დღეს. ამას მოწმობს სხვადასხვა ისტორიული წყარო და ლეგენდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ქართლის მეფის ფარნავაზის ნადირობის ისტორია, რომლის თანახმადაც მან დიღმის დაბურულ ტყეებში ირემზე ნადირობისას მიაგნო განძს. ვახტანგ გორგასალის მიერ თბილისის დაარსების ლეგენდაც, გარკვეულწილად, ხომ ტყესთანაა დაკავშირებული.

თბილისის მიდამოების ტყეების გამოყენება ადამიანმა ჯერ კიდევ ქალაქის დაარსებამდე დაიწყო, მათი ფართობის შემცირება უხსოვარი დროიდან იღებს სათავეს. ყველაზე დიდი დალი თბილისის მიდამოების ტყეებს მტრის შემოსევებმა დაასვა. იმის გამო, რომ შემოსევების დროს ადგილობრივი მოსახლეობის საიმედო თავშესაფარი ტყე იყო, მტერი მას ჩხვდა და წვავდა. სომეხი ისტორიკოსის თომა არწრუნის ცნობით, ბუღა თურქის შემოსევის დროს (853 წ.) თბილისის

შემოგარენში იწვოდა ადვილად აალებადი ტყეები (იგულისხმება ღვიიანები და საკმლისხიანები). გაჩეხილი და გადამწვარი ტყეების აღდგენა კი შეუძლებელი იყო. თბილისის მიდამოების ტყეებს ძალიან დიდი ზიანი მიადგა მონღოლების ბატონობის დროს. XVII საუკუნეში თბილისის შემოგარენის ფერდობებზე (სოლოლაკის, თაბორის, მთაწმინდის ფერდობები) ტყეები უკვე აღარ იყო. ამას მოწმობს ფრანგი ბოტანიკოსის ჟოსეფ პიტონ დე ტურნეფორისა და ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის ჩანახატები. ისტორიული წყაროების თანახმად, მამადავითის ქედზე მუხნარის შემორჩენილი კორომები XIX საუკუნის პირველ ნახევარში რუსეთის მეფისნაცვლის პასკევიჩის ბრძანებით გაიჩეხა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ აქ ყაჩაღები აფარებდნენ თავს. ტყეები ადგილობრივი მოსახლეობის მიერაც იჩეხებოდა საყანე და სათიბი სავარგულების გაფართოების მიზნით. ამას ემატებოდა ტყის სამეურნეო და საყოფაცხოვრებო მიზნებისათვის გამოყენება, რომელიც ხშირ

ტყისშემდგომი სათიბ-საძოვრები (კოჯრის მიდამოები)

შემთხვევაში გაუაზრებელ და უგუნურ ხასიათს იძენდა. გასულ საუკუნეში თბილისისა და მისი შემოგარენის სოფლების მოსახლეობის ზრდისა და ურბანიზაციის პროცესის შედეგად ტყის ფართობი კიდევ უფრო შემცირდა.

ტყეების გაჩეხვის შედეგად წარმოიქმნა სხვადასხვა ტიპის ბუჩქნარები, სტეპები და კლდე-ნაშალ-ლორლიანი ეკოსისტემები. ხშირ შემთხვე-

ვაში, ძნელი წარმოსადგენია, რომ მათ ადგილას ახლო წარსულში ტყე იყო. წარსულში თბილისის მიდამოებში ტყის უფრო ფართო გავრცელებაზე მეტყველებს ზოგიერთი ტოპონიმიც: “მუხადწყარო”, “მუხადგვერდი” და სხვა. ამ მხრივ საყურადღებოა ტოპონიმი “ნახშირგორა”, რაც მიუთითებს, რომ ამ ადგილას მზადდებოდა ნახშირი, რომლითაც თბილისის მოსახლეობა მარაგდებოდა.

ტყისშემდგომი ბუჩქნარი და სტეპი (სოფ. მსხალდიდის მიდამოები)

თუმცა, ისე არ შეიძლება ვიფიქროთ, თითქოს თბილისის მიდამოები მთლიანად ტყით იყო დაფარული. მის აღმოსავლეთ და სამხრეთ ნაწილში – არასაკმარისი დატენიანების ზონაში, იმთავითვე, გავრცელებული იყო ნახევრად მშრალი ზონებისათვის დამახასიათებელი მცენარეულობა (სტეპები, ბუჩქნარები და არიდული მეჩხერი ტყეები). თბილისის მიდამოები წარმოადგენს ტყეებისა და ნახევრად მშრალი მცენარეულობის კონკურენციის ადგილს. ბუნებაში მათ შორის მუდმივი ბრძოლაა. თბილისის მიდამოებში ეს ბრძოლა გამძაფრებულია. ადამიანის არასწორი ჩარევის შედეგად ამ კონკურენციაში გამარჯვებული ყოველთვის ნახევრად არიდული ზონის მცენარეულობა გამოდის. ამჟამად ამ პროცესს აძლიერებს დედამიწაზე მიმდინარე კლიმატის გლობალური ცვლილებებიც.

თბილისის მიდამოების ტყეები, მიუხედავად მათი ფართობების შემცირებისა, მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ძირითადად გავრცელებულია მუხნარები, წიფლნარები და რცხილნარები. მათ გარდა, არის იფნის, თელის, ვერხვის, მაღალმთის

მუხისა და ნაძვის მომცრო კორომები. შეზღუდულია ქალისა და არიდული მეჩხერი ტყეების (ლვიანები) მონაწილეობა. იშვიათია მეჭეჭებიანი არყის დაჯგუფებებიც.

ქართული მუხისგან შექმნილი მუხნარები თბილისის მიდამოებში გავრცელებულია მთის ქვედა და შუა სარტყლებში, დაახლოებით ზ.დ. 600-1400 მ სიმაღლეზე. ქვეტყეში იზრდება: ჯაგ-

მუხნარი (სოფ. ბევრეთსა და სოფ. მსხალდიდს შორის)

რცხილა, კვიდო, მეჭეჭებიანი ცხრატყავა, ჯიქა, ზღმარტლი, შინდი, შინდანწლა, წითელი კუნელი, ტყემალი, თავვისარა და სხვა. მდიდარია ბალახოვანი საფარიც: ქართული ყოჩივარდა, სურნელოვანი და თეთრი იები, ცისთვალა, ლედებურის ჩანყობილა-ბაია, კავკასიური ხარისძირა, ტყის და დიდჯამა ფურისულები, მაჩიტა, ტყის თივაქასრა, არჯაკელი, ირმისმხალა, სვინტრი, ტყიურა, ბენვიანი ტყის ცერცველა, ტყის ფარსმანდუკი, იტალიური ქოთანა, ღეროიანი ჩალანდარი, სამნაკვითიანი ანისული, ერთყვავილა მელიკა, მოხატული მელიკა, ყუნწიანი ნივრის დედა, ასევე ჯადდვარისებრთა ოჯახის წარმომადგენლები, სხვადასხვა სახეობის ისლი და სხვა. გვიმრებიდან დამახასიათებელია კილამურა. ხეთაგან, მუხის გარდა, გვხვდება იფანი, ჩვეულებრივი, ანუ მინდვრის ნეკერჩხალი, თამელი, ქორაფი და სხვა.

წიფლნარები თბილისის მიდამოებში გავრცელებულია ზ.დ., დაახლოებით, 1100 მ-ის ზევით. ისინი, მუხნარებთან შედარებით, უფრო ტენიან გარემოში განვითარებული. მათში წიფელთან ერთად ხშირად მონაწილეობს რცხილა. თბილისის მი-

დამოების წიფლნარებში ბუჩქები, მეტწილად, ერთეული ეგზემპლარების სახითაა. მათგან ყველაზე მეტად დამახასიათებელია: კავკასიური მაყვალი, ტაბლაცურა, დიდგულა, წერწა, ჯიქა. ბალახებიდან ჩვეულებრივია მთის წივანა, ქრისტესბეჭედა, ტყის ჩიტისთვალა, უჟმურა, ბოლქვებიანი ტყისბოლოკა, მაჩიტა, სვინტრი, თეთრი ია, კილამურა, ტყის თივაქასრა, ჩადუნა, მდელოს მატკვარცანა, წითელი ცე-

წიფლნარი (საგურამოს ქელი)

რცხილნარი (სოფ. ბევრეთსა და სოფ. მსხალდიდს შორის)

ფალანთერა, მწვანეყვავილა პლატანთერა, ოქროსფერი ტყის ცერცველა და სხვა. იშვიათია დათვის ყურძენი, ძაღლის სატაცური, კავკასიური ხარისძირა, ტყის ჟუნჟრუკი, ანჩხლა და სხვა.

რცხილნარები თბილისის მიდამოებში გავრცელებულია ზ. დ. 1000-1400 მ სიმაღლეზე. აქ ისინი, მეტწილად, მუხნარისა და წიფლნარის ნააღაგეზზეა განვითარებული. ამიტომ ქვეტყესა და

ბალახოვან საფარში მუხნარისა და წიფლნარისათვის დამახასიათებელი მცენარეებია.

იფნარები, მომცრო კორომების სახით, თბილისის მიდამოების სხვადასხვა ნაწილში გვხვდება. თელადუმის კორომები გავრცელებულია საგურამოს ქედის სამხრულ კალთაზე. მთრთოლავი ვერხვის თანასაზოგადოებანი იშვიათია. ისინი, მეტწილად, ნახანძრალ ადგილებზე წიფლნარი-

აღმოსავლური ნაძვის კორომი (სოფ. ბევრეთის მიდამოები)

სა და რცხილნარის ნაალაგევზე ვითარდება. მა-
ლაღმთის მუხის მუხნარი თბილისის მიდამოებში,
მისთვის დამახასიათებელ სიმაღლესთან შედა-
რებით, დაბლაა “ჩამოსული”: მისი დაჯგუფებები
გვხვდება მდ. დიღმისწყლის ხეობასა და კოჯრის
მიდამოებში ზ.დ. 1400-1500 მ სიმაღლეზე. ნაძვის
მომცრო კორომები თბილისის მიდამოებში მხო-
ლოდ მდ. დიღმისწყლის ხეობაში, სოფელ ბევრე-
თის მიდამოებშია გავრცელებული.

მტკვრისპირა ქალის ტყე (ზაჰესის მიდამოები)

ღვიაანი (სხალტბის სერი)

თბილისის მიდამოებში ქალის ტყეები თით-
ქმის განადგურებულია. მათი ფრაგმენტები ძირი-
თადად მდ. მტკვრის ტერასებზეა შემორჩენილი.
ისინი შექმნილია ოფისა და ტირიფისგან.

არიდული მეჩხერი ტყეები – ღვიანები გავ-
რცელებულია სხალტბის სერსა (მცხეთა-შიომ-
ღვიმის მონაკვეთზე) და არმაზის ქედზე (სოფ.
კარსანთან). ძირითადი სახეობებია შავი, ანუ
მყრალი და მრავალნაყოფა ღვიები. დამახასია-

თებელია აგრეთვე წითელი ღვია. ქვეტყევი იზრდება უსმინი, ქართული ცხრატყავა, გრაკლა, ძეძვი, თრიმლი, ჯორისძუა, მენახირის ბალი, პონტოური თაგვისარა, ქართული შინდანწლა და სხვა. ბალახოვან საფარში ჩვეულებრივია ბუშის ისლი და ბერსელა. უმეტეს შემთხვევაში, კარგადაა განვითარებული ხავსის საფარი. ღვიები, მუხის მსგავსად, საკმაოდ ხანგრძლივი სიცოცხლით გამოირჩევა.

ამჟამად თბილისის მიდამოების მცენარეულ საფარში, ბუნებრივ მცენარეულობასთან ერთად, მნიშვნელოვანი ადგილი ხელოვნურ ნარგაობას უკავია. ფართობის მიხედვით გამოირჩევა შავი, ელდარისა და კავკასიური ფიჭვებისგან შექმნილი კორომები. ისინი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თბილისისა და მისი შემოგარენის ეკოლოგიური გარემოს (პირველ რიგში, ჰაერის) გაჯანსაღებაში. ეროზირებულ კლდოვან ფერდობებზე გაშენებული ფიჭვნარები ხელს უწყობს ნიადაგწარმოქმნას.

ტყეებში მცენარეთა თითქმის ყველა სასიცოცხლო ფორმაა გავრცელებული: ხეები, ბუჩქები და ბალახოვანი მცენარეები. ბუჩქთაგან ყურადღებას იპყრობს განსაკუთრებული სასიცოცხლო ფორმა ლიანები, რომლებიც საყრდენად

ხელოვნური ფიჭვნარი (სოფ. მსხალდიდის მიდამოები)

სხვა მცენარეებს იყენებს. თბილისის მიდამოებში ასეთებია: ჩვეულებრივი და პასტუხოვის სუროები, კატაბარდა, ეკალიჩი, ღვედკეცი, უსურვაზი და სხვა. ლიანები ყველაზე ფართოდ ქალის ტყეებშია გავრცელებული.

თბილისის მიდამოების ტყეებში მოზარდ მერქნიან მცენარეთა უმეტესობა ფოთოლმცვივანია. მათ გარდა გავრცელებულია მარადმწვანე წიწვოვანი და ფოთლოვანი ხეები და ბუჩქები. წიწ-

ვოვნებიდან ესენია: უთხოვარი, ნაძვი, მრავალნაყოფა, შავი, წითელი და გრძელწიწვიანი ღვიები. გაველურებულია შავი და კავკასიური ფიჭვები. მარადმწვანე ფოთლოვანი ბუჩქებიდან გვხვდება ნყავი, ჭყორი, თავგისარა, პასტუხოვისა და ჩვეულებრივი სუროები.

ბალახოვანი მცენარეების უმეტესობა მრავალწლოვანია. მათ შორისაა ფესურიანი, ტუბერიანი და ბოლქვიანი ბალახები. ერთწლოვანი მცენარეები მცირე რაოდენობითაა.

წლის სხვადასხვა პერიოდში ტყე განსხვავებულად გამოიყურება და თავისებური სილამაზითა და ელფერით იზიდავს მნახველს. ადრე გაზაფხულზე, ხეებისა და ბუჩქების შეფოთვლამდე, ყვავილობს და გარემოს ამშვენებს ცისთვალა, ქართული ყოჩივარდა, ტყის და დიდჯამა ფურისულეები, კავკასიური ხარისძირა, ხუთფოთოლა ტყისბოლოკა და სხვა. ბუჩქებიდან ტყეებში გაზაფხულის მახარობლებად შინდი და ტყემალი გვევლინება. მათ შემდეგ ყვავილობს სურნელოვანი და თეთრი იები. გვიან გაზაფხულსა და ზაფხულში, მწვანედ შემოსილი ტყის საბურველის ქვეშ ყვავილობას სხვა

ბალახოვანი მცენარეები იწყებს. მათ შორის აღსანიშნავია: არჯაკელი, ტყის ცერცველა, სვინტრი, ირმისმხალა, მაჩიტა, ტყის ფარსმანდუკი, უშუმურა, ყუნწიანი ნივრის დედა, ლეროიანი ჩალანდარი, დაბალი ჩალანდარი, სამნაკვითიანი ანისული. ზაფხულის ბოლოდან ტყე იწყებს ფერის ცვლას. მწვანე საბურველს ნელ-ნელა ეპარება შემოდგომის თბილი ფერები. შემოდგომა განსაკუთრებუ-

შემოდგომის ტყე (წიფლნარი, სოფ. ბევრეთის მიდამოები)

მტკვრისპირა ქალის ტყე შემოდგომით (თბილისი)

ლად ლამაზია ტყეში – ყვითელ და წითელ ფერებში შემოსილი ხეები და ბუჩქები და მიწაზე ახლად ჩამოცვენილი ფოთლები მშვიდ და რომანტიკულ გარემოს ქმნის. ამ პერიოდში ლამაზი, თავისებური ნაყოფებით ყურადღებას იქცევს მეჭეჭებიანი ჭანჭყატა, კიდობანა, გლუვქერქიანი ჭანჭყატა, ტაბლაყურა, ნერნა, მოლოზანა, ჯიქა, კავკასიური და ქართული ცხრატყავები, წითელი ღვია, ჩვეუ-

ლებრივი, ანუ მინდვრის ნეკერჩხალი, ლეკა, ქორაფი, ჭყორი, თაგვისარა, კვიდო, ხეშავი, ღვედკეცი, შინდი, ზღმარტლი, ძაღლის სატაცური და სხვა. ზამთარში “უსიცოცხლო” და “გაძარცვული” ტყე თოვლის მოსვლის შემდეგ იბრუნებს სილამაზეს და განსხვავებული იდუმალებით აღივსება.

თბილისის მიდამოების ტყეებში იშვიათი და გადაშენების პირას მყოფი არაერთი მცენარეა გავ-

ტყე ზამთარში (მუხნარი, კოჯრის მიდამოები)

რცელებული. მათგან საქართველოს წითელ ნუსხაში შეტანილია: უთხოვარი, ჭალისა და მაღალმთის მუხები, საკმლის ხე, შავი და მრავალნაყოფა ღვივები, შიშველი აკაკი, ქართული ნეკერჩხალი, პატარა თელადუმა, შიშველი თელადუმა, ყამბრო და კოლხური ბზა. აქ იზრდება კავკასიისა და საქართველოს ენდემები. კავკასიის ენდემებია: კავკასიური ხარისძირა, კავკასიური იორდასალამი, ქართული თხილი, ლედებურის ჩანყობილა-ბაია, ტყის ფურისულა, გლუვქერქიანი ჭანჭყატა და სხვა. ნატყევარ ადგილებსა და ტყის პირებში გავრცელებულია კავკასიური კუნელი. საქართველოს ენდემია არმაზის შინდანწლა. საგურამო-იალნოს ქედზე შემორჩენილია მესამეული გეოლოგიური პერიოდის მცენარეები: ჭყორი, პასტუხოვის სურო, წყავი და უთხოვარი. ეს იმით აიხსნება, რომ აქ შედარებით მეტი ატმოსფერული ნალექები მოდის.

ტყეებში ბევრი სასარგებლო მცენარეა, რომელთაც ადამიანი სხვადასხვა დანიშნულებით გამოიყენებს. თბილისის მიდამოების ტყეები განსაკუთრებით მდიდარია სამკურნალო მცენარეებით. ხეთაგან სამკურნალოა: ცაცხვი, ქართული და

გრძელყუნა მუხები, მურყანი, ფშატი, იფანი, პანტა, წიფელი, კავკასიური აკაკი, შავი და მრავალნაყოფა ღვივები, საკმლის ხე, მაყალო, დიდგულა, მეჭეჭებიანი არყი. ბუჩქთაგან სამკურნალო თვისებებით გამოირჩევა წითელი კუნელი, პასტუხოვისა და ჩვეულებრივი სუროები, შინდი, ჩვეულებრივი თხილი, ხეშავი, ქაცვი, ჟოლო, კიდობანა, თრიმლი, წითელი და გრძელწინვიანი ღვივები და სხვა; ბალახოვნებიდან: ქართული ყოჩივარდა, სვია, დიდჯამა ფურისულა, ტყიურა, ქრისტესბჭედა, თეთრი და სურნელოვანი იები, ძაღლის სატაცური, ყვანჩალა, შალამანდილი, უჟმურა, ირმისმხალა, დიდი ხვართქლა, კილამურა, ჩადუნა და სხვა. სამკურნალო მცენარეთაგან გამორჩეულია და ყურადღებას იპყრობს ნახევრად პარაზიტი მცენარე ფითრი, რომელიც სხვადასხვა ხეზე სახლობს. ზოგიერთ მცენარეს ადამიანი საკვებად მოიხმარს. ასეთებია: შინდი, ზღმარტლი, წითელი კუნელი, პანტა, მაყალო, მაყვალი, ყამბრო და სხვა.

თბილისის მიდამოებში ბევრი ძვირფასმერქნიანი ხე და ბუჩქი იზრდება. ისინი გამოიყენება სასოფლო-სამეურნეო და საყოფაცხოვრებო იარაღების

პანტაზე დასახლებული ფითრი

დასამზადებლად, მშენებლობაში, ავეჯისა და ფანქრის წარმოებაში. ხის მერქანი დღემდე რჩება გათბობის ერთ-ერთ ძირითად საშუალებად. მაგარმერქნიანი და გამძლე ხეები (ქართული მუხა, უთხოვარი, ღვიები და სხვა) ოდითგანვე გამოიყენებოდა სამშენებლო საქმეში. მათი ძეგლები შემორჩენილია მრავალსაუკუნოვან ციხეებსა და ეკლესიებში.

ტყეებში არაერთი მაღალდეკორატიული მცენარეა. თბილისის მიდამოებში ასეთებია: ქართული ყოჩივარდა, სურნელოვანი და თეთრი იები, კავკასიური ხარისძირა, ცისტვალა, ლედებურის ჩანყობილა-ბაია, ტყისა და დიდჯამა ფურისულეები, სვიტრი, კავკასიური იორდასალამი, არჯაკელი, ტყის ცერცველა, ირმისმხალა, მაჩიტა, გუგულისკაბა, წითელი და გრძელფოთოლა ცეფალანთერები, მენამული ჯადვარი და სხვა.

თბილისის მიდამოების ტყეებში ბევრია სოკო. ისინი სახლობენ როგორც ნიადაგზე, ისე მცენარეებზე. ხის სოკოების ნაწილი ხმელ ნაქცეულ ხეებზე, ჩამოცვენილ გამხმარ ტოტებსა და კუნძებზე, ნაწილი კი ცოცხალ ხეებზე სახლობს. ცოცხალ ხეებზე მოზარდი სოკოებიდან

აბედა სოკო

განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს აბედა სოკოები. ისინი, ძირითადად, ხანდაზმულ ხეებზე სახლდება და მათ ხმობას იწვევს. მიწის სოკოთაგან გამოირჩევა ქუდიანი სოკოები. მათი სხეულის ძირითადი ნაწილი ნიადაგშია. მიწის ზევით მათი ქუდიანი ნაწილი მეტწილად წვიმიანი და თბილი ამინდის დროს ვითარდება. სოკოების ნაწილი შხამიანია, ნაწილი კი საკვებად ვარგისია. ხშირად მათი ერთმანეთისგან გარჩევა ძალიან ძნელია. ამიტომ სოკოების შეგროვებისას ფრთხილად უნდა ვიყოთ. საკვებად ვარგისი ქუდიანი სოკოებიდან თბილისის მიდამოების ტყეებში გვხვდება წითელი (წითელკაბა), ჭეჭკატა (მჭადიო), ღვინიო, წერენო, შავროხა, წეროსწვივა, ტყის ქამა, დათვის სოკო და სხვა, ხოლო ხის სოკოებიდან აღსანიშნავია კალმახა (ხეთამხალი), მაჩალო და მანჭკვალა.

მიუხედავად იმისა, რომ თბილისის მიდამოების ტყეების უმეტესი ნაწილი დეგრადირებულია, მრავალფეროვანია მისი ფაუნა (ცხოველთა სამყარო). მტაცებელ ძუძუმწოვართაგან გავრცელებულია: ფოცხვერი, ტყის კატა, მგელი, ტყისა და

წითელკაბა, ანუ წითლიო

კლდის კვერნები, დედოფალა, მაჩვი. მდინარის ნაპირებთან იშვიათად ბინადრობს წავი. ტყისპირებში ცხოვრობს ტურა. მღრნელებიდან გვხვდება მცირე და პონტოური ტყის თაგვები, ბუჩქნარისა და მცირეაზიური მემინდვრიები, ხეებზე ცხოვრობს იშვიათი ცხოველი ჩვეულებრივი ძილგუდა. სშირად შეხვდებით ჩვეულებრივ და ტყის ციყვებს. მწერიჭამიებიდან გავრცელებულია კავკასიური თხუნე-

წეროსწვივა

ლა, იშვიათია რადეს და კავკასიური წყლის ბიგები. ტყისპირებში ბინადრობს ზღარბი. მრავლადაა კურდღელი. ბოლო დროს კვლავ მომრავლდა შველი. სამწუხაროა, რომ აღარ გვხვდება ირემი, ძალიან შემცირდა გარეული ლორი, იშვიათია დათვი.

ქვეწარმავალთაგან ბინადრობს ართვინური ხვლიკი. ამფიბიებიდან გავრცელებულია ჩვეულებრივი ვასაკა, კავკასიური ჯვრიანა, ტყის ბა-

ყაყი. იშვიათად შესაძლებელია ჩვეულებრივი, მცირეაზიური და კავკასიური სავარცხლიანი ტრიტონებიც შეგვხვდეს.

მრავალფეროვანია ფრინველები. ხშირად გაიგონებთ კოდალას კაკუნს, ჩხიკვის ხმასა და შაშვის

გალობას. მათ გარდა ბუდობს წინწკალა, ჩხართვი, ჩიტბატონა, მოლალური, მწვანურა, მწვანე და ქედია ყარანები, შავთავა ასკუჭატა და სხვა. მტაცებელ ფრინველთაგან გავრცელებულია მიმინო, ქორი, კაკაჩა, ტყის ბუ, ჭოტი და სხვა.

■ თბილისის მიდამოების ტყეების თანამედროვე მდგომარეობა

დღეისათვის თბილისის მიდამოების ტყეების უმეტესი ნაწილის სტრუქტურა სახეშეცვლილია. ტყეს თვითაღდგენის უნარი აქვს, მაგრამ ადამიანის ზეგავლენით ეს პროცესი ითრგუნება და ტყის ბუნებრივი განახლება სუსტდება. ამის გამო, დარღვეულია თაობათა ცვლა. ხშირად შეხვედებით მრავალჯერ გადაბედილ ხეებსა და კუნძებს. ტყის კალთის შეკრულობა შემცირებულია. შეჭრილია ტყისთვის არატიპიური მცენარეები. სამწუხაროდ, ტყეებში ჭრა დღესაც გრძელდება.

ხეების გაჩეხვის შედეგად ირღვევა ტყისათვის დამახასიათებელი გარემო. ხეების ქვეშ მობარდ მცენარეთა უმრავლესობა ველარ ეგუება

ნორჩი ქართული მუხა (სხალტბის სერი)

ნორჩი ნაძვი (სოფ. ბევრეთის მიდამოები)

ახალ საარსებო პირობებს და ილუპება. ილუპება ან სხვა ადგილას გადაინაცვლებს ტყისთვის დამახასიათებელი ფაუნაც. ეს კი იწვევს ბიომრავალფეროვნების გაღარბებას.

თბილისის ირგვლივ არსებული ტყეები საუკეთესო რეკრეაციული ზონაა. დასვენების დღეებში, განსაკუთრებით ზაფხულში, ტყეს ბევრი ადამიანი სტუმრობს. ძალიან სამწუხაროა, რომ მათი ნაწილი

ტყეს უდიერად ეპყრობა: ამტვრევს ტოტებს, აზიანებს ხეებსა და ბუჩქებს. ზოგჯერ ხეებზე, თავისი აქ ყოფნის აღსანიშნავად, ამოჭრის წარწერებს. ანადგურებს ლამაზად მოყვავილე მცენარეებს. ხშირად წაანყდებით საყოფაცხოვრებო წარჩინებით დაბინძურებულ ადგილებსაც.

მიუხედავად იმისა, რომ თბილისის მიდამოების ტყეები არასახარბიელო მდგომარეობაშია, აქ მაინც

დანაგვიანებული ტყე (კოჯრის მიდამოები)

მცენარისადმი უდიერი დამოკიდებულების მაგალითი

ხნიერი (300-350 წლის) წიფელი (იალნოს ქედი)

შეხვედებით 200-300(400)-წლოვან ქართულ მუხას, წიფელსა და რცხილას. ასეთ ხანდაზმულ ხეებს “ტყის პატრიარქებს” უწოდებენ. ისინი, უმეტეს შემთხვევაში, არაერთხელაა გადაბედილი. სხალტბისა და არმაზის ქედებზე, განსაკუთრებით მიუვალ ადგილებში, არც თუ იშვიათია ღვიების ხანდაზმული ინდივიდები, რომელთა ასაკი 200-350 წელს აღწევს.

ხნიერი (250-300 წლის) შავი, ანუ მყრალი ღვია
(სხალტბის სერი)

როგორც ვხედავთ, ტყეს განსაკუთრებული ადგილი უკავია ადამიანის ცხოვრებაში. ტყის გარეშე წარმოდგენელია დედამიწაზე ეკოლოგიური ბალანსის შენარჩუნება. ტყეების განადგურება ინვესტს ეკოლოგიურ კატასტროფებს. სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო მიზნებისთვის მათი მასიური ჩეხვა და განადგურება

ახლად გაჩეხილი ტყე (სოფ. ბევრეთსა და სოფ. მსხალდიდს შორის)

დღესაც ინტენსიურია. ამის შედეგია დედამიწის ბიომრავალფეროვნების გაღარიბება. ამიტომ ყოველი ჩვენთაგანის ვალია არა მარტო ტყის დაცვა და მოვლა, არამედ მისი აღდგენა და მომავალი თაობებისათვის გადაცემა. ტყუილად ხომ არ უთქვამს ქართველ კაცს: “ტყე შეუნახე შვილებსა, მამა ხარ, შენი ვალია”.

თბილისის მიდამოების ცყის ზოგიერთი ბურქი და ხემცუნარე

გლუვკერქიანი ჭანჭყატა

ზღმარტლი

ქაცვი

შინდი

ჯიქა (ყვავილობაში)

ჯიქა (ნაყოფობაში)

ქართული ცხრატყავა

ჩვეულებრივი სურო

მოლოზანა

კვიდო

ტაბლაყურა

ქართული მუხა

ჩვეულებრივი ჯონჯოლი

პანტა

წითელი ღვია

წითელი კუნელი

თბილისის მიდამოების ცყის ზოგიერთი ბალახოვანი მცენარე

კავკასიური ხარისძირა

ცისთვალა

დიდჯამა ფურისულა

ქართული ყორივარდა

სურნელოვანი ია

ლედებურის ჩანყობილა-ბაია

ტყის ფურისულა

თეთრი ია

ირმისმზალა

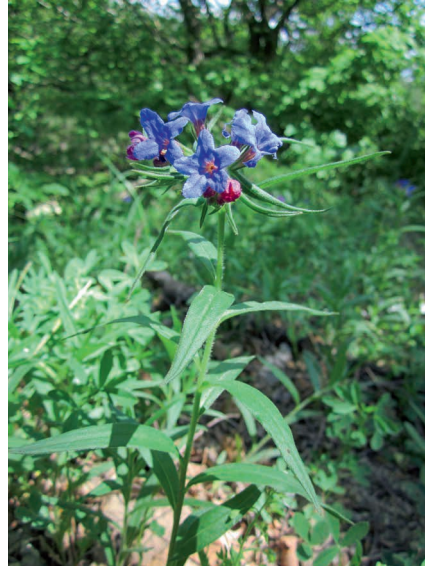
არჯაკელი

სვინტრი

მთის შროშანი

კაკბის-საკენკელა

დამასონური ცეფალანთერა

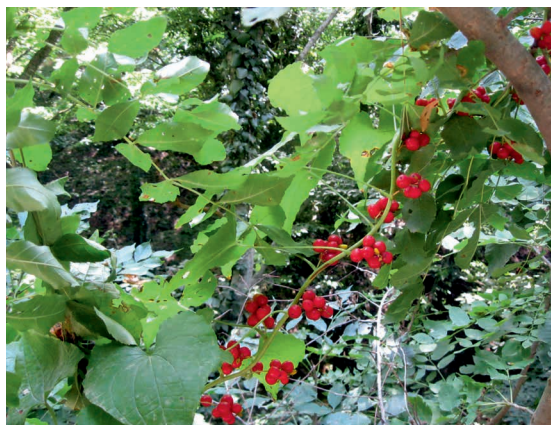
კილამურა

ტყის ცერცველა

დაბალი ჩალანდარი

ძალის სატაცური

